

chillida centenari

Cadascú té el seu santoral. En el meu hi ha llocs, edificis, obres i persones que m'arriben a l'ànima. Que em deixondeixen del diari esdevenir i em fan envolar. Indrets que intento visitar periòdicament com ara el Panteó de Roma que mai no deixa de sorprendre'm, i ja no et dic si tens la fortuna de veure nevar o caure pètals de rosa per Pentecosta.

L'escultor **Eduardo Chillida**, del que enguany es compleix el centenari del seu naixement, forma part del meu santoral. La rotunditat de les seves peces monumentals, bàsicament de les que desenvolupa amb formigó armat, a voltes suspeses dramàticament en l'aire com *La Sirena Varada* a Madrid o *l'Elogi de l'aigua* a la Creueta del Coll de Barcelona (en aquest cas completada amb el seu reflex en un estanc com el mite de Narcís), t'atrapen.

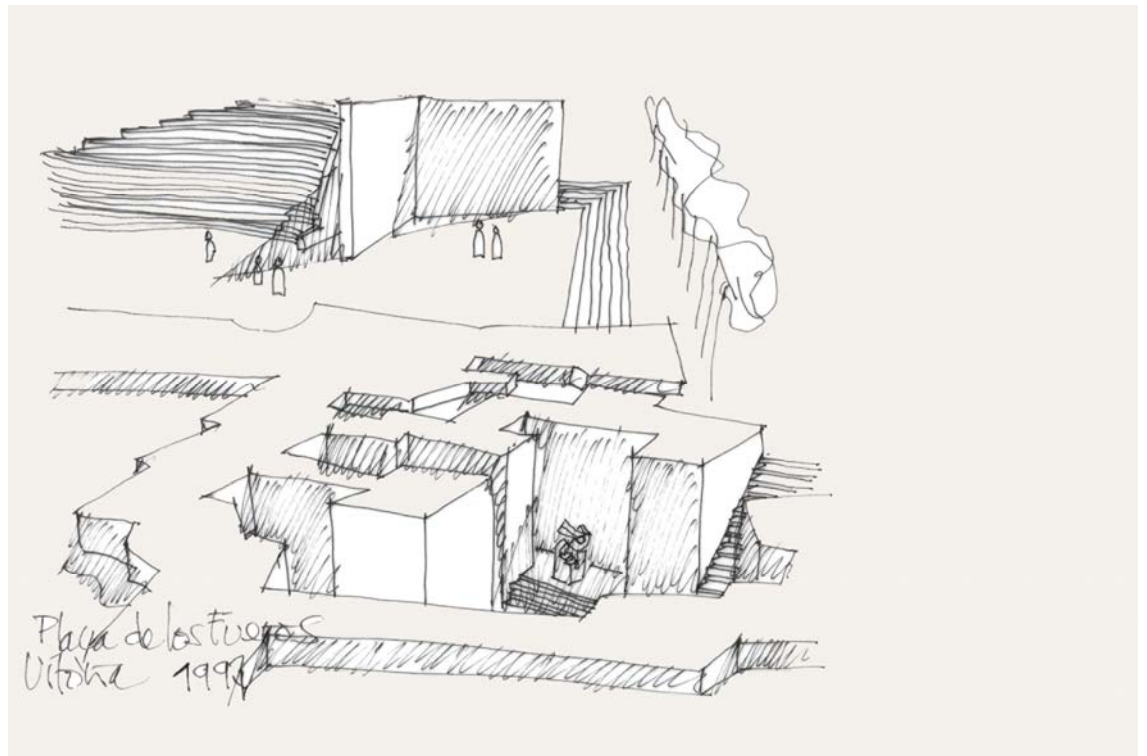

chillida centenari

Ell també estava fascinat amb el Panteó d'Agripa. El moviment de la llum en aquell buit semiesfèric altera l'espai, el temps i la matèria. Per **Chillida**, conceptes indissociables fins a pensar que són la mateixa cosa, talment com si fos una revelació de Relativitat d'**Einstein**. Quina millor forma d'experimentar tal teoria que el Panteó? Millor, fins i tot, que *la Suite núm. 4 per a violoncel solo* de **J. S. Bach**, que tant agradava a **Chillida**, o l'*Aleph* de **Jorge Luís Borges**. No crec que fos casualitat que tingués com a gran amic i admirador **René Thom**, pare de la teoria de les catàstrofes i medalla Fields (el Nobel de les matemàtiques) pels seus treballs en topologia.

Per cert, la fascinació pels laberints de l'autor argentí la trobem també en l'obra de l'escultor donostiarra i de forma, més que evident, en la *Plaça dels Furs* a Victòria, que va realitzar amb l'arquitecte **Luís Peña Ganchegui**. La parella ja havia col·laborat al final de la platja d'Hondarribia, a Sant Sebastià, on **Chillida** va implantar una sèrie d'escultures conegudes com la *Pinta del Vent*. Una mena de grapes o de mans, com les que tantes vegades havia dibuixat, que atrapen el buit, el paisatge i a l'observador.

chillida centenari

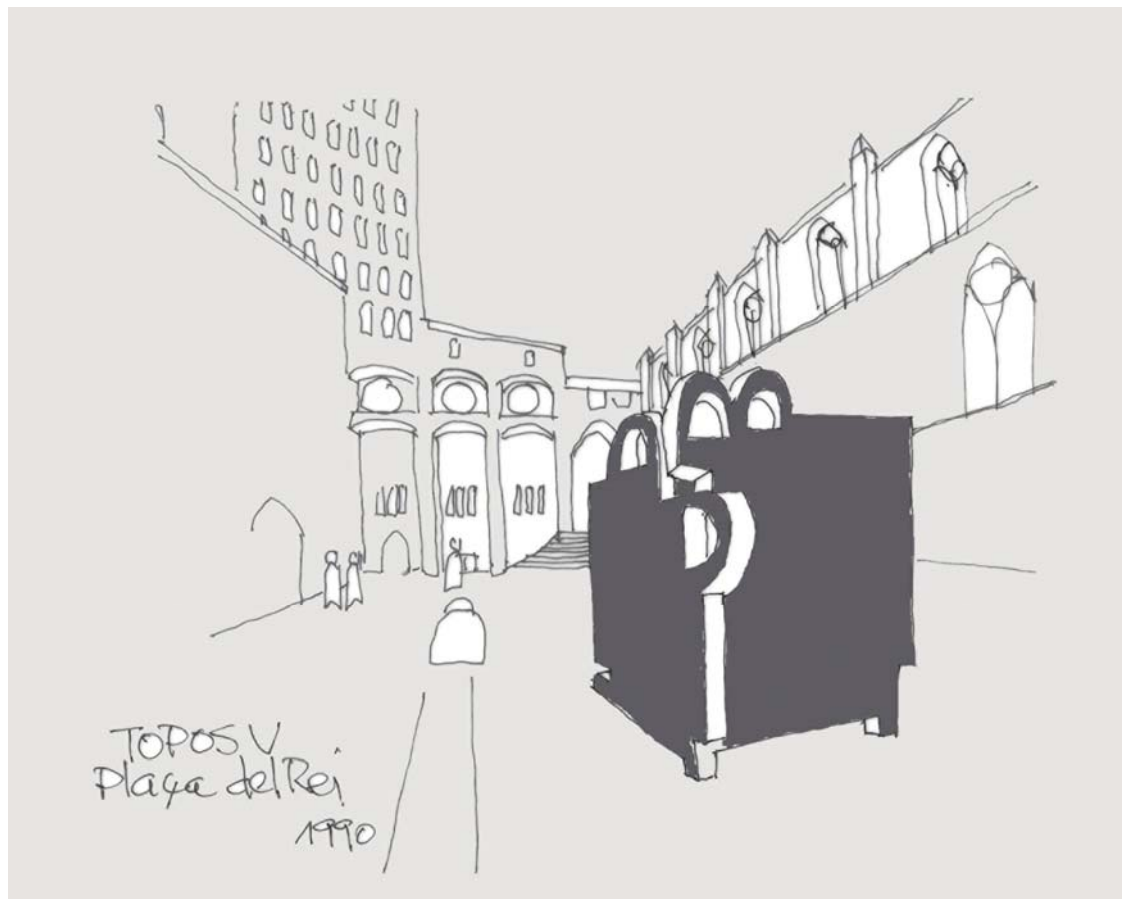
Sempre he pensat que quelcom del Panteó hi havia en el projecte frustrat de Tindaya a Fuerteventura. Es volia perforar una muntanya per crear en el seu interior un espai buit, el negatiu d'una escultura, cosa que ja s'intuïa en les seves obres d'alabastre on l'exterior quedava intacte. Un espai de 50 m de costat, com el Panteó, connectat amb el cel i el mar no era empresa fàcil i, de fet, no va ser possible. Ens queden les seves maquetes i dibuixos per fer-nos una idea de la magnitud del propòsit a l'alçada del monument romà d'**Apolodor de Damasc** o de Santa Sofia d'Istanbul, un altre espai que adorava.

Si en **Josep Maria Ubach** no em desmenteix penso que no tenim cap escultura pública d'en **Chillida**, cosa que ens obliga a passar per Barcelona, Vitòria o Sant Sebastià, com a llocs més propers. L'obra pública era la que més agradada a **Chillida** i, personalment, també és la que més em sedueix. De fet, va fer tot el possible per ser-hi present. Tant és així, que s'ha arribat a dir que va ser l'impulsor de l'escultura pública a Europa. Penso que és difícil entendre del tot la dimensió de **Chillida** en espais tancats. Cal sentir-lo a l'aire lliure, en els indrets que ell mateix triava i que passaven a formar part indistriablement de l'escultura. El paratge magnifica la seva obra, la fa transitable, habitable, en definitiva, arquitectònica. No debades la seva casa-parc-muntanya-museu, seu de la fundació **Eduardo Chillida** i **Pilar Belzunce**, es diu *Chilleda Leku*, és a dir, *Chillida Lloc*, que és el que vol dir en basc.

chillida centenari

Recordo que també es deia *Chillida Leku* la primera exposició que vaig veure amb la Laura de l'escultor basc. Va ser a la Pedrera, el 1993. La va comissariar en **Daniel Giralt-Miracle** per al qual **Chillida** és el millor escultor espanyol del segle XX i amb **Picasso**, l'artista més creatiu i coherent. En aquella Barcelona, on l'Olimpíada cultural havia deixat un immens i ric patrimoni escultòric a l'aire lliure amb obres d'**Oteiza**, **Alfaro**, **Oldenburg**, **Lichtenstein**, **Muñoz**, **Botero**, **Gehry**, **Plensa**, **Llena**... va haver-hi lloc per una darrera escultura provinent de l'exposició comentada. No va ser fàcil trobar l'indret. **Chillida** va donar voltes per Barcelona fins a parar-se a la plaça del Rei i situar, com tancant l'espai, l'obra *Topos V* que, de nou, vol dic lloc en grec.

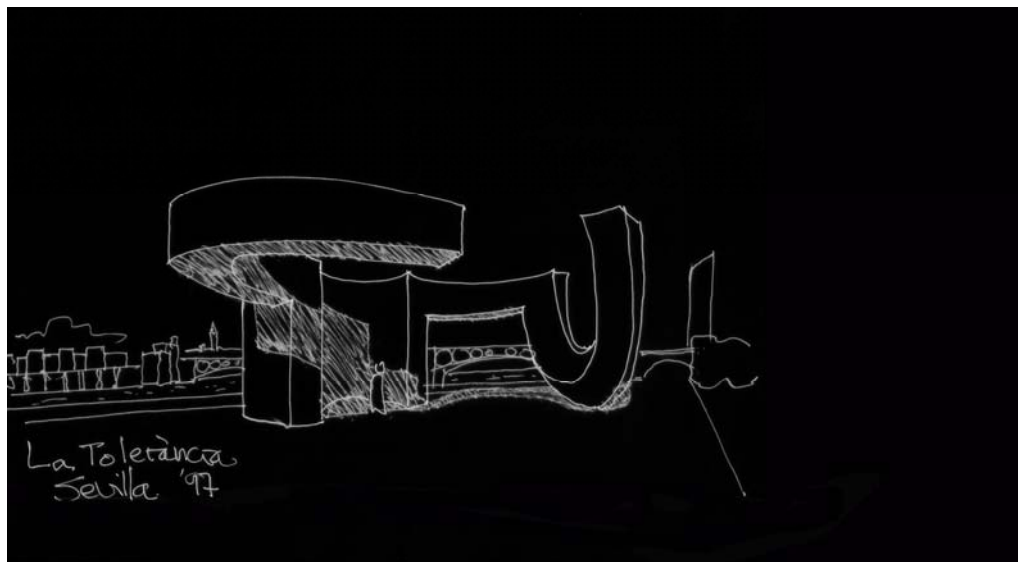
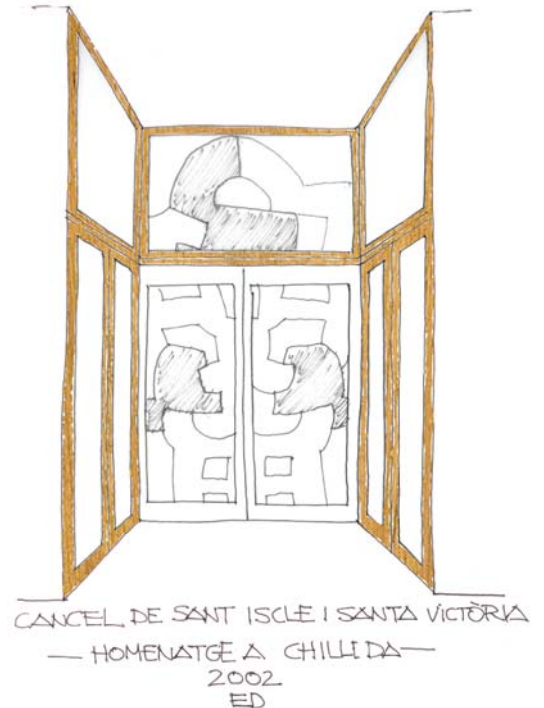

chillida centenari

Aquella exposició barcelonina ens va influir tant que durant un temps, en diferents projectes, vam introduir dibuixos inspirats en el que havíem vist d'en **Chillida** sense que ningú s'adonés (cosa que hem continuat fent amb altres artistes amb cap mena de curiositat pels receptors). La més pública de totes va ser l'envidrament del cancell de l'església de Sant Iscle i Santa Victòria, a la Massana, que venia a ser la nostra particular interpretació de la creu.

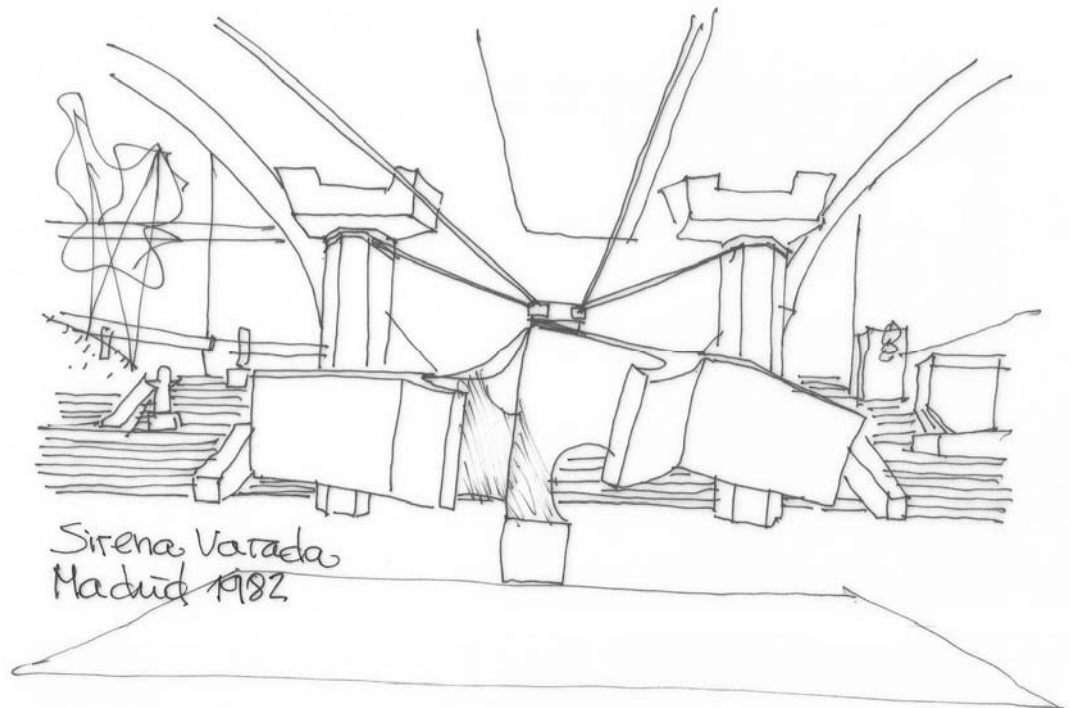
Chillida sempre va dir que la seva era una obra còncava, com les mans que dibuixava, a diferència de la de **Joan Miró** que la percebia convexa. Que mentre aquest s'expandia ell es recloïa. Només cal viure escultures com l'*Elogi de l'horitzó* a Gijón o el *Monument a la tolerància* a Sevilla per adonar-se. Hi ha qui ha vist connexions amb els braços que dibuixen la columnata de **Bernini** a Sant Pere del Vaticà o a les façanes còncaves de **Borromini** com ara *Sant'Ivo alla Sapienza* o *San Carlo alle Quattro Fontane*. Seria curiós que s'hagués inspirat en dos arquitectes enemistats i antagònics però, tot és possible. Personalment, m'inclino més per veure quelcom d'absis romànic en les obres de **Chillida**, quelcom més proper a les seves referències culturals i religioses d'un home profundament creient i molt arrelat al seu paisatge i cultura, en definitiva, al seu país.

chillida centenari

L'escultor també comentava que la seva llum era atlàntica, més aviat fosca, molt diferent de la blancor del Mediterrani, percepció que compartia amb altres escultors bascos com ara **Otaiza**. De fet, durant un temps, no va poder enfrontar-se a l'escultura grega clàssica. I quan ja ho va fer, després d'un viatge de retrobament amb el món hel·lènic, va encetar el treball amb l'alabastre amb el qual va introduir la llum natural en el seu interior. És en aquesta etapa que comença a relacionar les peces amb l'arquitectura com ara: *Elogi de l'arquitectura*, *Homenatge a l'arquitectura*, *Arquitectura heterodoxa*, *Casa del Poeta*, *Casa de Goethe*, *Casa d'Hokusai*... i a col·laborar, amb *7 papier découpés*, amb un llibre, amb conceptes tant lligat a les dues arts, com *L'art i L'espai* d'**Heidegger** que va ser l'única publicació il·lustrada del filòsof alemany.

Penso que és evident que hi ha molt d'arquitectònic en les obres d'en **Chillida**. No sé si té a veure amb el fet que va encetar la carrera que, no obstant, va deixar aviat perquè l'omnipresència de l'angle recte no anava amb ell. Si l'arquitectura està obligada a donar respostes certes a unes necessitats, a ser un art útil, com deia **Kant** en la seva *Crítica del Judici*, l'escultura no, que és el que interessava a **Chillida**. No va parar de preguntar-se sobre l'espai, la matèria, la densitat i, sobretot, el buit. Preguntes certament relacionades a l'arquitectura, quan aquesta transcendeix la mera construcció, però, en el cas de l'escultura, sense l'obligació de respostes definitives. Ara bé, ell mateix, es va arribar a definir com l'arquitecte del buit. Un arquitecte que va trigar més de trenta anys en ser reconegut honoríficament pel Consejo Superior de Arquitectos de España.

chillida centenari

Chillida va ser autodidacta, mai no va creure que l'art es pogués ensenyar. Com molt dels arquitectes i artistes de la seva època era un gran dibuixant. En el seu cas, tan hàbil que la seva mà anava més ràpida que els seus pensaments. Perquè, si la mà era la finestra de la ment com en L'artesà **Sennet** suggeria que havia dit **Kant**, en el seu cas li prenia la iniciativa, es feia autònoma, per la qual cosa, durant un temps, com **Gauguin**, va dibuixar amb l'esquerra per així tenir més temps per rumiar.

Aquesta anècdota em va apropar encara més a ell donada la meua condició d'ambidextra. En el meu cas vaig passar, sense voler-ho, de ser hàbil amb l'esquerra a ser-ho també amb la dreta, verbigràcia de les monges d'un parvulari de Sant Celoni, feina que remataren a l'escola franquista de Ciutat de Valls. No oblidó com de malament ho passava a les classes per no equivocar-me de mà si no volia una reprimenda. Neguit que es transformava en satisfacció quan com a càstig, sovint extensiu a tota la classe, havia de copiar un munt de vegades una frase. La meua capacitat a dues mans era l'enveja dels meus companys. I ja no dic a l'hora del pati quan, com a esquerrà tancat (les extremitats inferiors no estaven reprimides), podia tornar boig als participants de l'improvisat partit de futbol. També recordo com en els exàmens de dibuix artístic del primer curs d'arquitectura (quan encara es dibuixava a mà) sempre tenia un professor enganxat al clatell, cosa que no entenia. Anys després vaig poder preguntar-li el motiu i la resposta va ser que com m'havien vist dibuixar tant amb una mà com amb l'altra van pensar que tenia un germà bessó que es presentava per mi. Malauradament, el professor no va saber dir-me quin dels dos era millor dibuixant.

La meua mare sempre diu que quan tinc mal dia ho faig tot amb l'esquerra. Talment com si jo fos la demostració vivent de l'existència de l'àngel de la guarda i del seu antagònic, el dimoni personal, que se situen, segons el *Pastor d'Herms*, a l'espatlla dreta, el bo, i esquerra, el dolent. Extrem que nega taxativament la Laura que assegura que quan estic tort també faig anar l'altra mà. Espero que aquesta darrera afirmació no sigui una evolució cap a pitjor sinó que, simplement, les dues parts de mi participen per igual en el meu estat d'ànim.

Per cert, **Chillida** va ser un gran seguidor del futbol, sobretot de la seva estimada Reial Societat. Va arribar a ser porter del primer equip, coincidint amb la presidència del seu pare. Les cròniques de l'època el descriuen com un àgil i intuïtiu jugador que va sonar pel Real Madrid i pel Barça fins que una greu lesió de genoll el va apartar de l'esport professional. Com **Camús**, que també va ser porter, o **Vázquez Montalvan**, mai van renegar de la seva afició futbolera en uns anys, com els dels seixanta del segle passat on, entre la intel·lectualitat, estava malt vist defensar tan popular entreteniment. Curiosament, ara, passa tot el contrari.

chillida centenari

Com es preguntava **Enric González** en *Historias del Calcio: Qué significa el fútbol? Pot contenir elements comparables als quals defineix una obra d'art? I si així fos, quins són els mèrits que distingeixen l'artesanía de l'art?* **Chillida** ho tenia clar. Conceptes com: ocupar l'espai, espais intermedis, reduir els espais, passi a l'espai, passi en diagonal... són perfectament intercanviables entre ambdós camps. Si afegim: aturar, alentir o accelerar el temps, com hem vist fer a genis de la talla de **Messi** o **Iniesta**, passen de la geometria euclidiana a la Relativitat General. I que dir del temps elàstic de la Zona Cesarini. Per **Alessandro Barrico**, en el *Nuovo Barnum: Cesarini, el de la zona Cesarini, exactament ell: Quan dones el teu nom a un tros de Temps -el qual només pertany a Deu, diu la Bíblia- quelcom has fet de bo en aquesta vida.*

De fet, tot i que el camp és un rectangle bidimensional el moviment de la pilota i, sobretot, el desenvolupament del joc en les àrees amb el porter pel mig, allà on, com diu el tòpic, es decideixen els partits, és tridimensional. La frontissa que forma la intersecció del pla horitzontal del camp amb el pla vertical de la porteria separa inexorablement la sort de la dissort, el triomf de la derrota i, en casos extrems, la vida o la mort. Com en la pel·lícula *Match Point* de **Woody Allen** on passar o no la pilota a l'altre costat de la xarxa de tennis varia radicalment la vida dels protagonistes.

Segur que quelcom d'aquesta aleatorietat hi havia en els problemes psicològics de **Robert Enke** per al qual el pitjor lloc del món del futbol era la porteria del Barça. De problemes mentals també tractava el conte *La por del porter al penal* del Nobel **Peter Handke**. Per cert, l'escriptor alemany, serà un crític acèrrim de la freda i insípida arquitectura contemporània, en assaigs com *Soc habitant de la torre de marfil* i *Quan desitjar encara era útil*, amb l'Arc de la Defensa de Paris, que veia des de casa, com a exemple paradigmàtic.

Tot plegat pot semblar una elucubració sense solta ni volta d'en **Chillida**, però honestament, un que segueix l'hoquei patins que practiquen els nostres tres fills puc certificar com l'esport d'equip, amb una pilota pel mig, desenvolupa les capacitats espacials i temporals dels practicants a més de ser, en el cas de l'hoquei, un gran espectacle.

Va ser finalment amb el formigó quan **Chillida** desenvolupa obres de gran format, obres monumentals que allunyaven del treball manual per idear projectes, com si es tractés d'arquitectura, que executava amb col·laboradors com ara l'enginyer **José Antonio Fernández Ordóñez**. Amb ell, va estudiar les característiques del formigó, entre les quals la seva dosificació i els seus acabats. Van fer infinitat de proves per trobar el color i la rugositat de la peça perquè no es volia paraments llisos sinó vibrants, amb vida.

chillida centenari

Chillida patia per les peces a fer fora d'Espanya, com ara a Alemanya o al Japó, perquè, per tradició, en aquells països no s'entenia cap altre acabat de formigó que el perfectament ters. De fet, un enginyer germànic va considerar rebutjable el formigó de les seves escultures. I l'escultor li va respondre que l'exactitud estava renyida amb la perfecció. Aquesta sàvia reflexió em va vindre al cap, aquest Nadal, amb relació a la reconstrucció de Sant Vicenç d'Enclar, l'exactitud en la col·locació de les pedres de la cara exterior del campanar amb una paret encofrada per la cara interior estava renyida amb la perfecció del mur original de doble fulla.

No sé si, passats els anys, la gent recordarà qui era **Chillida**, com està passant amb tants d'altres creadors, però del que estic convençut és que albirarem la seva petjada en obres d'altres artistes, com ara l'escultora **Judit Gaset**, i que la seva obra pública continuarà despertant reflexions sobre la matèria, el temps i l'espai.

ENRIC DILMÉ
dr. arquitecte

T. +376 869 558 · www.enticdilme.com

Av. Ffiter i Rossell 109 · local 2
AD700 Escaldes-Engordany · Andorra

Escrit el 10 de gener del 2024, el dia en que va néixer l'escultor, fa cent anys.